

27 juli 2017

Borgå lantdag 1809 – spirande folkmakt i sibirisk vinterkyla

Borgå är en liten stad med stora historiska minnen. Skalden Johan Ludvig Runeberg bodde där och är Borgås största namn. Hans hem är sedan länge museum. Den största händelsen i stadens historia är dock Borgå lantdag 1809. Den är en milstolpe i de nordiska ländernas utveckling mot folkstyre och i förlängningen demokrati. Finländarna har fått kämpa hårt för sin frihet. Den väpnade kampen under 1900-talet har givetvis uppmärksammats mycket, men även författningsstriden mot tsarerna är värd all uppmärksamhet och uppskattning. I två artiklar vill jag uppmärksamma Finlands 100-årsjubileum som fri stat med en redogörelse för riksdagens ursprung.

Borgå lantdag öppnades och avslutades i Borgå domkyrka. Foto: Lars Gahrn.

Finland erövrades

Tsar Alexander och lantdagens riksdagsmän, samlade i domkyrkan.

I februari månad år 1808 anföll ryssarna Finland. På grund av vintern var förbindelserna mellan Sverige och Finland på det stora hela taget brutna. Svenska förband kunde inte komma finländarna till hjälp förrän till våren eller sommaren. Detta ingick i ryssarnas uträkningar. De finländska förbanden drog sig tillbaka, och ryssarna besatte snabbt större delen av landet. Avgörande för kriget blev att kommandanten på Sveaborg genom landsförräderi överlämnade fästningen till ryssarna utan strid. Den, som innehade Sveaborg, innehade Finland. Den svenska hären utrymde Finland i november. Möjligheten att svenskarna skulle kunna komma tillbaka var

försvinnande liten. Det svenska väldet över Finland hade upphört.

Riksdag sammankallades till Borgå

Fred var ännu icke slutet, men ingen räknade med att svenskarna skulle kunna ta tillbaka Finland. Ryssarna ansåg saken vara klar, och så var det också. Finland hade hamnat under rysk överhöghet, och där skulle Finland mycket riktigt förbli under överskådlig framtid. I mars 1809 sammankallade tsar Alexander I en finsk lantdag eller med andra ord en finsk riksdag till Borgå stad. Denna lilla stad ligger på Finlands sydkust några mil öster om Helsingfors och långt öster om Åbo, som på den tiden var Finlands huvudstad. Tsaren ville möta sina nya undersåtar i en ort, som låg närmare den ryska gränsen än Åbo. Här skulle tsaren ta emot sina nya undersåtars hyllning och trohetsed. Eftersom fred ännu inte var slutet och Sverige ännu inte hade avträtt Finland till Ryssland, var finländarna inte lösta från sin trohetsed till den svenske kungen, men man bekymrade sig inte om sådana formaliteter. Tillmätte man över huvud taget trohetseden någon större betydelse?

Kejsaren avgav en konungaförsäkran

Däremot var det tydligt, att ryssarna, i synnerhet deras vänlige och tillmötesgående tsar Alexander I, ville vinna finländarna genom vänlighet och eftergifter. Själv var han enväldshärskare, men till många ryssars förvåning och förargelse erkände han Finlands grundlagar. Det ville säga, att den svenska grundlagen skulle fortsätta att gälla i Finland. I Borgå domkyrka uppläste han följande konungaförsäkran eller regentförsäkran:

I Borgå gymnasium (nu domkapitel) hölls flera sammankomster under lantdagen. Foto: Lars Gahrn.

”Vi Alexander den förste, genom Guds Nåde, alla Ryssars Kejsare etc. etc. etc. Storfurste till Finland etc. etc., gøre veterligt: Att sedan Vi, efter Försynens skickelse, tagit Storfurstendömet Finland i besittning, hava vi härmed velat bekräfta och stadfästa Landets Religion och Grundlagar samt de Privilegier och rättigheter vart och ett Stånd inom berörda Storfurstendöme i synnerhet och alla dess inbyggare i gemen såväl högre som lägre, hittills, enligt Konstitution, åtnjutit, lovande att bibehålla alla dessa förmåner och författningar fasta och oförryckta i sin fulla kraft.”

(Stig Ramel, Göran Magnus Sprengtporten: Förrädaren och patrioten, Sthlm 2003, s. 224.) Jag skall återkomma till denna regentförsäkran i nästa artikel. Denna gång skall bara det viktigaste uppmärksammas.

1789 års författning skulle gälla

Denna konungaförsäkran innebar, att Finland icke skulle styras enväldigt. Där skulle i fortsättningen finnas en riksdag med viktiga maktbefogenheter. Den finländske överlöparen och landsförrädaren Göran Magnus Sprengtporten hade talat för denna lösning, och kejsaren själv var en förhållandevis liberal monark, som hade tagit intryck av tidens idéer om folkmakt och konungamakt i samverkan. Vilka var då Sveriges grundlagar i början av 1809? De var 1789 års grundlagar, antagna eller stadfästa efter Gustaf III:s andra statsvälvning, som enligt

vad de historiskt intresserade tror sig veta gjorde kungen enväldig. Så var det emellertid inte. Professor Sten Carlsson skriver: "Trots den kungliga maktutvidgningen medförde 1789 års reformer ingen diktatur; 'det gustavianska enväldet' har aldrig existerat. Ständerna behöll en del av sin lagstiftningsmakt, och deras statsfinansiella befogenheter blev rent av utvidgade." (Sten Carlsson/ Jerker Rosén, Svensk historia 2: Tiden efter 1718 av Sten Carlsson, Tredje upplagan 1970, s. 195-196.) Något envælde infördes icke, men detta hindrade ändå inte, att många svenskar tyckte, att konungen hade fått alldeles för stor makt. När Gustaf IV Adolf störtade riket i fara och fördärv, sammansvor sig ett antal officerare och ämbetsmän. Den 13 mars 1809, strax innan lantdagen i Borgå sammanträdde, fängslade de sin konung. Detta kom att innebära, att Sverige fick nya grundlagar, som gav mycket större makt åt riksdagen.

Reaktionär författning ansågs vara revolutionär

Tsar (eller kejsar) Alexander I, storfurste av Finland.

I Sverige ansåg man, att 1789 års författning gav alldeles för mycket makt åt regenten, men i Ryssland ansåg man att samma författning gav alldeles för litet makt åt regenten. Den författning, som i Sverige ansågs vara bakåtsträvande och reaktionär, ansågs i Ryssland vara ytterst liberal och snudd på revolutionär. Tsarens rådgivare var betänksamma, och många av dem ogillade, att denna liberala författning skulle gälla också framdeles i storfurstendömet Finland. Utsatt för påverkan av rådgivare med helt olika synsätt, vacklade tsaren fram och tillbaka. I krigets inledningsskede hade han lovat att sammankalla en finsk riksdag. Senare var han böjd att icke infria detta löfte, men trots allt sammankallades en lantdag i Borgå 1809. Efter löftena i Borgå väntade sig finländarna, att finska lantdagar ungefär som skedde med svenska riksdagar skulle inkallas med jämna mellanrum, men så skedde inte. Tsar Alexander I inkallade aldrig återigen den finländska lantdagen. Icke heller hans bror och efterträdare Nikolaj I inkallade någon lantdag. Det skulle dröja mer än femtio (50) år innan lantdagen återigen inkallades. Först Alexanders brorson tsar Alexander II inkallade på nytt Finlands lantdag. Året var 1863. Icke mindre än 54 år hade förflutit efter Borgå lantdag. Tsar Alexander I hade vid närmare eftertanke kommit fram till åsikten, att han hade varit alldeles för eftergiven och frihetsvänlig år 1809. Borgå lantdag var spirande folkakt inom det ryska väldet, men denna spirande lantdagsmakt var mycket nära att frysa till döds i den sibiriska vinterkylan, som mötte all folkakt inom tsarens Ryssland, där endast "alla ryssars självhärskare" och hans ämbetsmän ansågs böra ha makt. Därför var Borgå lantdag ytterst betydelsefull för Finland. Detta framgår på många sätt inom Borgå stad. Jag återkommer till detta.

Lars Gahrn